

STADSHOLMEN

CALLISTO 3

Österlånggatan 37

GAMLA STAN

Stadsholmen

AB Stadsholmen är Stockholms stads bolag för förvaltning av äldre, kulturhistoriskt värdefulla fastigheter. Vi äger och förvaltar merparten av bebyggelsen inom kulturresevatet östra Mariaberget, Skinnarviksberget, Åsöberget och Vita bergen samt området vid Katarina kyrka. Dessutom är Stadsholmen största fastighetsägare i Gamla stan, på Långholmen och i Djurgårdsstaden. Vi äger och förvaltar även gårdar i ytterstaden – stamfastigheter från vilka stadens moderna förorter vuxit fram. För närvarande omfattar beståndet 279 fastigheter med drygt 700 byggnader, som inrymmer 1633 lägenheter och 804 lokaler. Stadsholmen är ett dotterbolag till AB Svenska Bostäder.

Stadsholmen bildades 1936 av samfundet S:t Erik för att rusta upp några kvarter i Gamla stan. Stadsholmen är det äldre namnet på denna stadsdel. 1967 förvärvade Stockholms stad bolaget och överförde merparten av sitt äldsta bostadsbestånd till Stadsholmen. Under åren har även Stadsholmen övertagit byggnader från andra fastighetsägare som byggnadsstyrelsen, kriminalvården och Gatu- och fastighetskontoret i Stockholm.

Med tiden har ett synsätt vuxit fram där antikvariska principer baserade på varje hus historia och förutsättningar blivit vägledande för hur byggnader och yttre miljö ska förvaltas och rustas. Flertalet av våra fastigheter har högsta klassificering (blå) vilket innebär att de har så stora kulturhistoriska värden att de motsvarar kraven för byggnadsminnen. För oss är byggnadsvård ett vardagsarbete och allt vi gör präglas av respekt för husen och deras historia.

FAKTABLAD

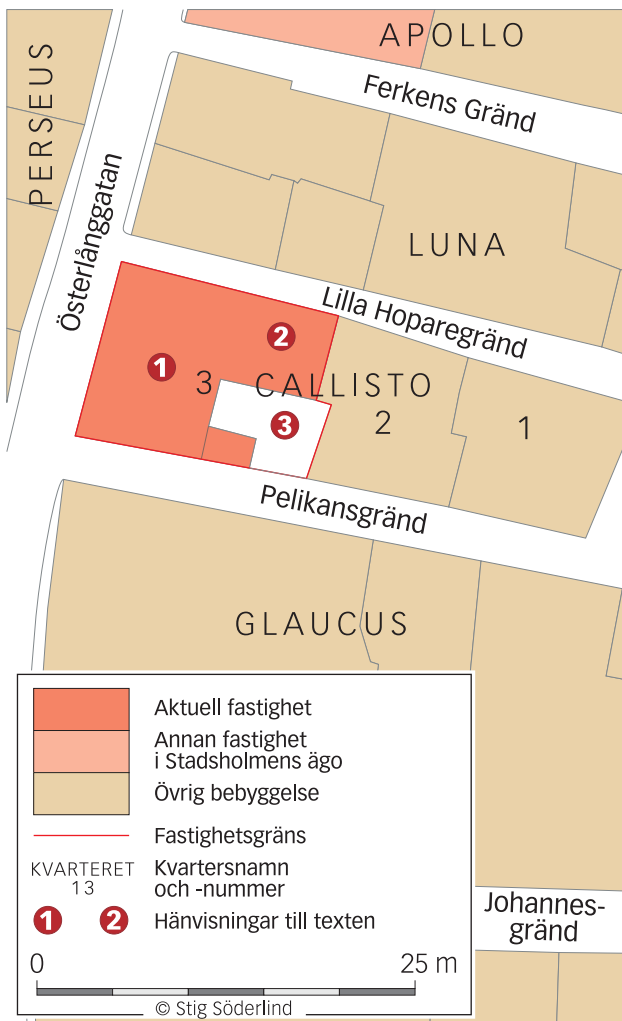
Byggnader och miljöer berättar ofta något om vår historia. Genom byggnaderna kan vi få veta hur staden och samhället förändrats. Husen ger oss också kunskap om hur människor har arbetat, bott och inrett sina hem och de speglar även olika gruppers livsvillkor.

Somliga hus är väldokumenterade och omskrivna medan andra är mer anonyma. Under några år har vi tillsamman med Stadsmuseet i Stockholm arbetat med att sammanställa en kortfattad information om alla våra fastigheter; information om när husen byggdes, hur de har förändrats och hur de har använts under åren.

För att kunna beskriva den enskilda fastighetens historia har vi dels besökt varje hus för att se vad som finns kvar från äldre tid och dels letat uppgifter i arkiv och litteratur. En del nya foton har tagits för att illustrera faktabladet.

För att hinna med alla fastigheter inom rimlig tid har arbetet byggts på lättåtkomliga uppgifter. Ingen fullständig arkivforskning har alltså gjorts och de historiska beskrivningarna är därför inte heltäckande. Ibland kan uppgifter i olika arkiv också vara motsägelsefulla och det har inte alltid funnits möjlighet att reda ut frågetecken. Faktabladet kan därför komma att fördjupas och förändras vid nya undersökningar i framtiden.

Faktabladet finns samlade på Stadsholmens webbplats www.stadsholmen.se

- 1** GATHUS
- 2** FLYGEL
- 3** ÖVERBYGGD GÅRD

ENTRÉN TILL CALLISTO 3 ÅR 1891. PÅ FOTOT BEHÅLLER BOTTENVÅNINGEN DEN GAMLA, GROVA PUTSEN OCH PÅ VAR SIDA OM PORTALEN FINNS ENTRÉER TILL BUTIKER ELLER VERKSAMHETER, PÅ BILDEN TILLSTÄNGDA. ÄVEN FÖR BUTIKSFÖNSTREN SATT LUCKOR. PORTENS PARDÖRRAR OCH GLASADE ÖVERSTYCKE ÄR FRÅN TIDIGT 1800-TAL. FOTO KASPER SALIN, SSM F99883.

Callisto 3 är en fastighet som under den svenska stormaktstidens ökade välstånd bebyggdes med ett påkostat hus. Många av byggherrarna var, liksom byggherren till Callisto 3, handelsmän av utländsk härkomst.

Huset är representativt för den internationella, förmögna borgarklassen i Stockholm vid mitten av 1600-talet och utgör en del av Gamla Stans omistliga bebyggelse. Än i dag är huset till hela sin uppbyggnad med murar, bjälklag och takstolskonstruktion bevarat från 1662. Även för husets karaktär så betydelsefulla delar som portal, portgång, trapphus och oinredda vindsplan är bibehållna från byggåret. Delar av 1600-talets dekorerade inredning finns likaså bevarad, synlig eller bakom senare ytskikt. Den putsade fasaden mot Österlånggatan tillhör ett senare tidsskikt men är med den flerhundraåriga putsen mycket ovanlig i

sig. Detta sammantaget gör byggnaden synnerligen värdefull.

I portgång och trapphus finns dörrblad från 1600- och 1700-talen, vissa dock med ursprung från andra hus. Inne i dagens lägenheter finns bevarade äldre snickerier i begränsat antal, främst från det tidiga 1800-talet, samt ett fåtal kakelugnar från 1700- och 1800-talet.

Fastigheten Callisto 3 är blåvärderad enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificering. Det innebär att den har ett synnerligen stort kulturhistoriskt värde.

HUSETS FASAD MOT ÖSTERLÅNGGATAN OCH HÖRNET
MOT PELIKANSGRÄND. FOTO J. MALMBERG.

OMRÅDESBESKRIVNING

Under flera hundra år var Gamla stan Stockholms centrum. Medeltidens bebyggelse bestod av hus i trä eller tegel, ofta med torvtak. Till husen fanns många gånger källare med väggar av natursten och tegelvalv eller bjälktak. Tegelhusens fasader var inte putsade och kunde ha dekor i form av blinderingar, formtegel eller mönstermurning. Den medeltida, oregelbundna stadsplanen är ännu i dag mycket väl bevarad och många hus har i hög utsträckning kvar medeltida murverk bakom senare tiders fasad-

utformningar och inredningar.

Det expansiva 1600-talet, när Sverige utvecklades till en stormakt, gav en annan prägel åt staden med flera nybyggen, men också modernisering av de äldre husen. Byggnaderna fick stora vindar i flera våningar med höga, branta tak och ofta en dekorativ fasadutsmückning i natursten. Samtidigt anpassades de nybyggda husen längs framför allt Nygatorna i väster till en reglerad stadsplan.

Under 1700-talets mitt och senare hälft byggdes husen ofta på med en våning. Vindarna var nu mindre

PORTALEN ÄR BEVARAD FRÅN 1662. DEN SLÄTPUTSADE BOTTENVÅNINGEN FICK DAGENS UTSEENDE PÅ 1960-TALET. FOTO J. MALMBERG.

och taken flackare. Fasaderna utfördes släta och putsade, och rummen inreddes med kakelugnar och snickerier som till stor del finns bevarade i dag.

Vid 1800-talets senare del och under tidigt 1900-tal fick många byggnader fasader med tidstypiska dekorer i stucc eller puts och bottenvåningarna gjordes ofta om till butiksfasader med stora skyltfönster.

Gamla stan hotas – och räddas

Under senare delen av 1800-talet försköts stadens centrum till Norrmalm. Gamla stan började att successivt förslummas och många diskussioner fördes om stadsdelens sanitära förhållanden. Det kom till och med förslag om att riva stora delar och bygga helt nytt. När de nya stadsdelarna på malmarna växte fram omkring 1900 blev problemen i Gamla stan ännu mer uppenbara, men de enskilda fastighetsägarna var inte villiga att bekosta saneringarna. Samfundet S:t Erik – som bildades 1901 och arbetade för att väcka intresse för stadens kulturhistoriska värdefulla miljöer – oroades för stadsdelens framtid och tog på 1930-talet initiativet till att bilda AB Stadsholmen. Det nya bolaget fick i uppdrag att för-

värva, restaurera och modernisera bebyggelsen med hänsyn bland annat till kulturhistoriska värden. De första åtgärderna i stor skala genomfördes i kvarteret Cepheus och flera av de genomförda renoveringarna har varit goda exempel, inte minst de allra första insatserna som gjordes.

I dag är Gamla stan med sina många bevarade tidslager och hus med en lång och omväxlande byggnadshistoria ett historiskt dokument av oersättligt värde.

HISTORIK

En fastiget byggd på gammal strandmark

Fastigheten Callisto 3 ligger på Österlånggatans östra sida, på vad som omkring år 1300 var strand mot Saltsjön och med tomtens östra del i läget för 1300-talets strandkant. Genom utfyllnad med avfall blandat med grus vann staden ny mark utanför den äldsta stadsmuren, som låg i sluttningarna ovan långgatorna. Då staden på detta sätt växte kantades Österlånggatan snart av bebyggelse. Från gatan uppstod en mängd stigar och gränder ner till båtplatser och magasin nere vid Saltsjön, vilket bidrog till områdets

DEN BALUSTERFORMADE STENKOLONNEN ÄR KARAKTÄRISTISK FÖR PORTGÅNGEN, SOM TILLSAMMANS MED TRAPPHUSETS NEDRE DEL ÄR BEVARAD FRÅN 1660-TALET. FOTO J. MALMBERG

I FLERA AV LÄGENHETERNA BEVARAS BJÄLKTAKEN SYNLIKA. FOTO J. MALMBERG.

karaktistiska långsmala kvarter, liksom kvarteret Callisto.

Flera, mindre, medeltida tomter

Fram till mitten av 1600-talet inrymdes flera äldre tomter på dagens tomt. Två tomter bredvid varandra, bebyggda med var sitt stenhus, bildade tillsammans kvartersbredden vid Österlånggatan. Bredden på dessa två tomter överensstämmer med breddmåtten till dagens två källarum i samma läge. Tillsammans med att medeltida murverk har påträffats i källaren i samband med en ombyggnad, samt att medeltida ankarlutar är synliga upp till två våningars höjd i grändfasaderna, kan man anta att delar av de medeltida stenhusen kan vara bevarade inom dagens hus.

En holländsk handelsmans påkostade husbygge

Vid mitten av 1600-talet kom de mindre tomterna under en gemensam ägare. I handlingarna framkom-

mer att köparen skulle riva de gamla stenhusen och i dess ställe uppföra ett nytt. Den nye ägaren hette Antoni Bruyn och tillhörde den relativt stora grupp av inflytelserika holländare, främst handelsmän, som under den svenska stormaktstiden etablerade verksamhet i Sverige. Bruyn verkade som handelsman, skeppsredare och kungligt affärsombud. På de två tomterna uppförde han år 1662 dagens hus.

Huset är till hela sin uppbyggnad bevarat från 1662. Ursprungligen låg ett svartglaserat tegel på det valmade sadeltaket och fasaderna torde endast ha varit målade på teglet. Den skulpterade portalen av röd kalksten är helt bevarad från tiden för uppförandet. Över portalen uttrycker byggherren sin människosyn i texten GAET HET WEL MEN HEEFT VEEL VRINDEN KERT HET LUCK WIE KAN SE VINDEN, eller översatt: Går det väl har man många vänner vänder lyckan, var finns de då?

Även portgången med sina stjärnformade kryss-

ÄVEN TAKSTOLSKONSTRUKTIONEN, SOM BÄR UPP ETT HÖGT, VALMAT SADELTAK, ÄR BEVARAD FRÅN BYGGÅRET OCH BIDRAR TILL FASTIGHETENS SÄRSTÄLLNING. FOTO J. MALMBERG.

valv och sin balusterliknande kolonn av röd, huggen sandsten har genom åren behållits från Bruyns hus. De på 1600-talet större rummen hade målade bjälktak samt väggmålningar upp till bröstningshöjd som imiterade träpanel. Målade bjälktak med profilerade bjälkar och mellanliggande profilerad panel har i samband med renoveringar hittats på samtliga våningsplan ovan bottenvåningen. Ett av dessa tak hade motivmålningar i form av dekorativa bladverk i gråtoner, de övriga var vitmålade med växelvis rött och blått på profilerna. Även resterna av en väggmålning med motiv av bröstpanel, dekorerad med bladverk och frukter i fyllningarna, har påträffats. Det har dessutom konstaterats att 1600-talets murade mellanväggar var uppförda av gult, holländskt tegel.

1700-talets moderniseringar för vinhandlare Suck

Under större delen av 1700-talets förra hälft ägdes fastigheten av den förmögne vinhandlaren Johan Suck och hans arvingar och fastigheten kallades länge för det Suckska huset.

I det Suckska huset hade man bjälktaken övertäckta med panel, oftast med underspänd, målad väv samt

dekorerad, snedställd bräda i takvinkeln. Även av ett sådant tak har det påträffats rester. Vid mitten av 1700-talet var ungefär hälften av taken sådana paneltak, den andra hälften var putsade medan hela det översta våningsplanet fortfarande behöll bjälktaken i dagen. Varje våningsplan var då indelat i 6–7 rum och endast trappan från bottenvåningen och upp till våningen i trappa var av sten, resten av trappan var av trä.

Efter hand putsades husets fasader. Mot Österlånggatan finns i dag ovan bottenvåningen en ålderdomlig puts av påtaglig 1700-talskaraktär. Den är indelad dels genom ytor av grov spritputs, dels genom slätputs. Huvuddelen av putsen har i undersökningar konstaterats vara fasadens äldsta puts.

Bryggare och källarmästare tar över

Senare under 1700-talet och 1800-talets första år finns olika bryggare i ägarlängden. Under 1810-talet förvärvade källarmästaren C.F. Sandberg fastigheten och lät, enligt egen utsago i brandkontorets handlingar, genomföra ”en total reparation och förändring”. Renoveringen bestod främst i nya fönster och inre

ytskikt samt nya kakelugnar och snickerier. Dessutom ersattes den gamla trätrappan från andra våningen med en stentrappa, hela vägen upp till vinden. I huset drev Sandberg krogen Sveriges Vapen. 1859 tillbyggdes fastigheten österut mot Pelikansgränd med en tvåvåning flygel.

Fasadförändring och försäljning till staden

Det skulle dröja ända fram till 1959 innan huset genomgick nya exteriörförändringar. Detta år ändrades bottenvåningens fasad till dagens utseende, emot stadsmuseets yttrande och byggnadsnämndens beslut. Man tog då ner den gamla, grova spritputsen och ersatte med en ljusst målad slätputs. Vid samma tid utfördes också dagens panelade portar efter förebild från 1600-talet.

1968 förvärvades fastigheten av Stockholms stad.

Upprustning och renovering

Då staden övertog Callisto 3 år 1968 användes fastigheten för kontor och verkstad. Inga kakelugnar var bevarade och endast en relativt begränsad del av äldre snickerier fanns kvar. Efter beslut om ändrad användning genomgick fastigheten under 1970-talets första år en genomgripande ombyggnad med fasadrenovering.

De för kontorsanvändning indelade planlösningarna ändrades åter och nya kök och duschrum inreddes. Rummen inreddes med nyttillverkade profilerade snickerier och fyllningsdörrar av ett utseende utan direkt anknytning till fastigheten. Fyra kakelugnar, överblivna efter ändringar i två andra av stadens fastigheter, uppsattes i huset. I portgången insattes, via Stadsmuseets försorg, tre dörrar som hade omhändertagits från rivningsfastigheter. En kakelugn från Stadsmuseets samlingar finns deponerad i fastigheten.

Den då drygt hundra år gamla södra flygeln, uppförd på utfylld strandmark, var hårt drabbad av sättningsskador och beslut fattades om rivning. Längs Pelikansgränd uppfördes istället en mur och den lilla gården underbyggdes.

Stadsmuseet följde arbetet under 1970-talets ombyggnad och rivning och kunde dokumentera rester av medeltida murverk i källarna, 1600-talets dekorerade bjälktak samt en väggmålning. I samband med fasadarbetena utfördes även murverks- och putsanalyser som gjorde att man kunde konstatera att det blottlagda murverket mot Österlånggatan inte

var äldre än från 1600-talet samt att merparten av dagens puts ovan bottenvåningen i samma fasad är den äldsta och flerhundraårig.

BYGGNADSBESKRIVNING

Exteriör

Callisto 3 är fyra våningar högt och fem fönsteraxlar brett ovan tre, stora tunnvalvda källare. Ytterligare en liten, välvd källare skjuter ut från huset och under Österlånggatan. Husets översta våning är lägre än de övriga, som istället är relativt höga. Taket är ett högt, valmat sadeltak med lätt svängd form, täckt av plåt. Husets fasader är putsade. Mot Österlånggatan är bottenvåningen slätputsad och ljusst grå på var sida om den välvda portalen av röd huggen kalksten. Fasaden däröver har en kraftig spritputs till ett slätputsat mittpart och slätputsade hörnlisener samt är avfärgad med gulröd järnvitriol. Fönstren ligger i liv med fasaden och har slätputsade inramningar. De är indelade med mitt- och tvärpost till fyra småspröjsade bågar. Mot Lilla Hoparegränd finns en flygel av samma höjd som gathuset och mot Pelikansgränd är en överbyggd gård avgränsad mot gränden genom en betongmur.

Portgång och trapphus

Portgången är välvd med stjärnformade kryssvalv och vid det sidolagda trapphuset fungerar en balusterliknande kolonn av huggen sandsten som valvbärare. I både portgång och trapphus är golven lagda med plansten av kalksten. Dörrarna är från 1600-talets senare hälft och från 1700-talet.

Lägenheter

Lägenheterna präglas av ombyggnaden 1970–1972, både vad gäller planlösning och snickerier. De ursprungliga profilerade bjälktaken ligger synliga i några av rummen, i dag dock vitmålade. Snickerier från renoveringen på 1810-talet, som pardörrar och fönstersnickerier, finns bevarade i viss utsträckning, främst i rummen mot Österlånggatan. Ett fåtal av dörrarna är från 1920-talet. Kakelugnarna representerar både 1700-talet, i blåvitt kakel, och 1800-talets förra del, i vitt kakel. Några av de putsade taken har den för 1700-talet så typiska stora hålkälslisten med liten klack.

Vinden står fortfarande helt oinredd och bevarar dessutom takstolskonstruktionen från tiden för husets uppförande.

GEMENSAMT ANSVAR FÖR VÅR LEVANDE HISTORIA

Byggnader och miljöer med stort kulturhistoriskt värde berättar alltid något väsentligt. Det kan handla om stadsutveckling, samhällsförändringar, arkitektur, stilideal eller hantverksmetoder, men också om hur människor har bott och inrett sina hem eller om de skilda livsvillkoren för olika sociala skikt. Att fastigheterna byggts om och moderniserats under årens lopp är en del av historien.

Vi och våra hyresgäster är tillfälliga brukare i ett långvarigt historiskt skede. Vi har ett gemensamt ansvar för att aktivt och på ett varsamt vis bevara de värdefulla miljöerna till framtida generationer. Varsamhet kan bland annat innebära att behålla äldre planlösningar och att vara rädd om inredningsdetaljer som paneler, dörrar, lister och kakelugnar. Anpassningar och förändringar kan ske, men utan att vi förvanskar oersättliga värden. Individuella bedömningar måste alltid göras från fall till fall. Vi ska inte glömma att stilar och behov skiftar över tiden. Det vi idag kan tycka vara otidsenligt kan av kom-

mande generationer upplevas positivt och värdefullt.

Att använda traditionella material som kalkputs eller oljefärg är också viktigt, liksom att utforma nya inredningsdetaljer så att de passar i miljön. Vid vanlig städning och rengöring måste vi ta hänsyn till att de material och ytskiktsbehandlingar som finns i husen – till exempel trä, kalksten, stuck, oljefärg, limfärg och linoleum – är ömtåliga och kräver särskild försiktighet. Även innergårdar och trädgårdar har sina särskilda förutsättningar och ska skötas och utvecklas så att karaktären bevaras.

Stadsholmen har samlat sina riktlinjer för fastighetsunderhåll i broschyren ”Ett stockholmskt kulturarv – att förvalta borgarhus och kåkar”. Alla hyresgäster har fått skriften, men den finns också på vår hemsida. Här finns också några konkreta råd om hur man som hyresgäst bäst vårdar de gamla husen och miljöerna. På Stockholms stadsmuseums hemsida finns allmän information om byggnadsvård, www.stadsmuseum.stockholm.se.